

ศาสนาและการเมือง ในประวัติศาสตร์ สุโขทัย - อโยธยา

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์
กรมศิลปากร

ศาสนาและการเมือง ในประวัติศาสตร์ สุโขทัย-อยุธยา

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

กรมศิลปากร

ราคา ๑๓๕ บาท

ISBN 974-322-625-7

ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ
ART & CULTURE

ศาสนาและการเมือง
ในประวัติศาสตร์

สุโขทัย-อยุธยา
พิเศษ เจียจันทร์พงษ์
กรมศิลปากร

พิมพ์ครั้งแรก : มิถุนายน ๒๕๔๕

สำนักพิมพ์ **มติชน**

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล
ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร

กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๕๔๐ ๐๐๒๑

FAX 0 2954 3162
จัดจำหน่ายโดย **บริษัทงานดี จำกัด**

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๔๐ ๐๕๕๙
FAX 0 2580 0558

พิมพ์ที่

บริษัทพิมพ์เมต พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด

๔๐/๑ ถนนเทศบาลนิมิตใต้
ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร

กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๕๕๔ ๓๙๗๑-๘

นายไพโรจน์ สายท่ม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

บรรณาธิการ : ประธานกรรมการ
พงษ์ศักดิ์ พยัคฆ์เขียว : บรรณาธิการอำนวยการ
ไพโรจน์ สายท่ม : กรรมการผู้จัดการ
สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการและผู้พิมพ์ผู้โฆษณา
นิวัติ กองเพียร : บรรณาธิการบริหาร

คณะที่ปรึกษา :

ศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์, ทวีป วรดิถก,
'รงค์ วงษ์สวรรค์,
พลตำรวจเอกวิเชียร เสงี่ยมบุตร,
เรืองชัย ทรัพย์นิรันดร์,
เกียรติชัย พงษ์พานิชย์, อารักษ์ คคณา,
ไพฑูริย์ วงษ์เทศ, สมหมาย ปาวิจิตร

คณะบรรณาธิการ :

เสถียร จันทิมาธร, ประพันธ์ ผลเสวก,
สรกต อุดมยานนท์, สุภากร บุญปาน,
สุพจน์ แจ่มเวิว, วรศักดิ์ ประยูรสุข,
สุวพงศ์ จันผิงเพ็ชร

หัวหน้ากองบรรณาธิการ :

พงษ์ศักดิ์ ไพธัญญ์

กองบรรณาธิการ :

อพิสิทธิ์ ชีระจารุวรรณ, ขวัญฤทัย ชื่นมาลัย,
มิตร บุญธรรม, วชิรวิทย์ ตันสกุล,
สุทิ หริมาทิพย์, สิริกาญจน์ รัตนเกตุ

เลขาของบรรณาธิการ :

ดวงพร ประเสริฐภักดิ์

พิสูจน์อักษร :

วาสนา พุ่มพัดขุน, อนุลักษณ์ ศักดิ์สิงห์,
นรากร สุ่มงคโต

ที่ปรึกษาฝ่ายศิลปกรรม :

ฐาติ หมื่นอินกุล

บรรณาธิการศิลปกรรม :

สุลักษณ์ บุญปาน

ศิลปกรรม : เอมอร เปรมใจ

ช่างภาพ : ชุมพล บัวแย้ม, วรวิทย์ บำรุงพงศ์

ควบคุมการผลิต : ฉันทนา เขี่ยมสอาด

สารบัญ

คำนำ

(๑๑)

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

๑	เมืองรัตและรอยเชื่อมในประวัติศาสตร์ไทย	๓
๒	แนวความคิดเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติ ของแคว้นสุโขทัย	๔๓
๓	บทบาทของขุนหลวงพองั่ว ที่มีต่อราชวงศ์สุโขทัย	๖๗
๔	พระร่วงไปเมืองจีน	๘๙
๕	เจ้าแม่ศรีจุฬาลักษณ์ (มิใช่ชาวสุโขทัย)	๙๗
๖	บทบาทของพระมหาธรรมราชาลิไท ศาสนา และ/หรือ การเมือง	๑๐๙
๗	จากสองแควมาเป็นพิษณุโลก	๑๓๑
๘	เมืองกำแพงเพชรในสมัยสุโขทัย	๑๕๑
๙	กำแพงเพชรไม่ใช่เมืองขากังราว เมืองขากังราวอยู่ที่ไหน	๑๗๑

ภาพจากปก

พระพุทธรูปปางลีลา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองเชลียง
อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

คำนำ

เมื่อปลายปี ๒๕๒๗ สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรมได้รวบรวมบทความทางวิชาการของผู้เขียนจำนวน ๘ เรื่องจัดพิมพ์จำหน่ายและจำหน่ายหมดไปแล้ว (อย่างช้าๆ) บทความทั้ง ๘ เรื่องเป็นการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์สุโขทัยเน้นหนักไปในสาระเกี่ยวกับทางด้านการศาสนาและการเมืองระหว่างแคว้น คือการรวมดินแดนสุโขทัยเข้าอยู่ในราชอาณาจักรสยามที่มีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง

บทความทั้ง ๘ เรื่องเป็นการใช้หลักฐานที่เป็นศิลปจารึก ตำนาน และเอกสารต่างประเทศ (จีน) เล็กน้อย รวมทั้งหลักฐานทางด้านโบราณคดี ซึ่งหลักฐานทั้งหลายส่วนมากเผยแพร่และเป็นที่รู้จักของนักวิชาการด้านนี้อย่างกว้างขวางมานานแล้ว แต่เนื่องจากเรื่องทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวมีผู้สนใจที่จะศึกษากันน้อย ดังนั้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจจึงอยู่ในวงแคบที่ค่อนข้างจะเคร่งครัดกับกรอบที่กำหนดขึ้นอย่างจำกัดสำหรับการสร้างคำอธิบาย

ดังนั้นเรื่องทุกเรื่องที่ลงพิมพ์ในครั้งนั้น รวมทั้งเรื่องอื่นๆ ที่ผู้เขียนได้ศึกษาและเขียนเป็นบทความลงในวารสารอื่นๆ โดยเฉพาะ “ศิลป

วัฒนธรรม” จึงเป็นเรื่องที่อยู่นอกกรอบดังกล่าวทุกเรื่อง แต่ก็ขอยืนยันว่าทุกเรื่องมีกรอบสำหรับการคิดการเขียน เพียงแต่เป็นกรอบที่กว้างกว่าเก่า กรอบของผู้เขียนอยู่ที่การใช้หลักฐาน การใช้เหตุผล และแนวคิดในการสร้างคำอธิบายหลักฐานเหล่านั้นเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกในพระคุณการุณยาพอะไรทั้งสิ้น แต่ก็มีใช้เพราะต้องการลบหลู่ความคิดของคนรุ่นก่อน ซึ่งจะเห็นได้จากบางเรื่องที่น่ามาเสนอจะชี้ให้เห็นว่าเป็นความคิดที่ปรับปรุงแก้ไขจากแนวคิดของคนรุ่นก่อนที่คิดติดค้างไว้

ความจริงเรื่องประเภทนี้ในสมัยปัจจุบันน่าจะเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา เพราะเรื่องอะไรที่เคยคิดอย่างหนึ่งเมื่อ ๕๐-๑๐๐ ปีก่อน มาคิดใหม่แม้ด้วยหลักฐานอย่างเดียวกันก็ควรที่จะคิดได้ออกมาเป็นอีกอย่างหนึ่งได้ ในการพิจารณาความน่าเชื่อถือก็ควรที่จะพิจารณาจากหลักการใช้เหตุผลและหลักฐานที่ใช้เป็นข้อเปรียบเทียบ แม้แต่ในการจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ครั้งนี้เมื่อเวลาล่วงไปประมาณ ๑๖ ปี ก็ยังพบว่ามีหลายเรื่องที่ต้องแก้ไขและเพิ่มเติมเมื่อแนวคิดและหลักฐานงอกเงยขึ้นมา

ส่วนสำคัญที่ปรับปรุงใหม่ในการพิมพ์ครั้งนี้อยู่ที่การเรียงลำดับเรื่องใหม่ ซึ่งแต่เดิมลำดับเรื่องไปตามวันเวลา ก่อนหลังที่บทความเรื่องนั้นๆ เคยจัดพิมพ์ในวารสารหรือนิตยสาร คราวนี้ลำดับเรื่องตามเวลาของสาระของเรื่องในบทความ มีเรื่องที่ดีต้อออกไปสองเรื่อง เรื่องหนึ่งคือเรื่อง “การรวมอาณาจักรสุโขทัยกับอยุธยา” เพราะเห็นว่ามีสาระที่ซ้ำกับเรื่อง “บทบาทของขุนหลวงพ่อบัณฑิตที่มีต่อราชวงศ์สุโขทัย” แต่ได้นำเรื่อง “เจ้าแม่ศรีจุฬาลักษณ์ (มีไชยวสุโขทัย)” มาไว้แทน

อีกเรื่องหนึ่งที่ยกออกไปคือเรื่อง “ฐานะของเมืองพิษณุโลกตอนปลายสมัยสุโขทัย” เพราะเห็นว่าสาระสำคัญของเรื่องได้มีการกล่าวอยู่บ้างแล้วในเรื่อง “บทบาทของพระมหาธรรมราชาลิไท ศาสนา และ/หรือการเมือง” ซึ่งในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้นำเรื่อง “จากสองแควมาเป็น

พิษณุโลก” มาได้ไวทัน

เรื่องสุดท้ายในการพิมพ์ครั้งที่แล้วคือเรื่อง “**เมืองกำแพงเพชรในสมัยสุโขทัย**” ที่ได้แสดงสถานะของเมืองกำแพงเพชรเมื่อจัดตั้งขึ้นมา เหตุผลหลักฐานและแนวคิดที่นำเสนอจะเป็นไปไม่ได้ถ้าหากยังคงเชื่อกันโดยไม่ลืมหูลืมตา (คือเชื่อโดยไม่ทราบว่าที่เชื่อนั้นมีความเป็นมาอย่างไร) ว่าซากังราวเป็นชื่อเก่าของเมืองกำแพงเพชร ดังนั้นในตอนท้ายของบทความที่ลงพิมพ์ครั้งนั้นจึงจำเป็นต้องเสนอสาระที่เป็นการปฏิเสธว่า ซากังราวมิใช่กำแพงเพชรต่อท้ายไว้สั้นๆ แต่เนื่องจากการพิมพ์ครั้งนี้ผู้เขียนได้เคยเขียนบทความเรื่อง “กำแพงเพชรไม่ใช่เมืองซากังราว ซากังราวอยู่ที่ไหน” ไว้แล้วอย่างละเอียด จึงได้ตัดตอนท้ายของบทความที่ลงพิมพ์ครั้งแรกออกและได้นำบทความที่เขียนขึ้นใหม่นี้พิมพ์เพิ่มเข้าไปอีกเรื่องหนึ่ง ดังนั้นในการพิมพ์ครั้งนี้จึงมีบทความรวมทั้งหมด ๔ เรื่อง ดังจะเสนอในสาระสำคัญตามลำดับดังนี้

๑. เมืองราชและรอยเชื่อมทางประวัติศาสตร์ไทย เป็นเรื่องที่เสนอภาพแคว้นสุโขทัยในระยะเริ่มแรกที่มีราชวงศ์กษัตริย์ที่มาเกี่ยวข้องอยู่ ๒ ราชวงศ์ โดยเฉพาะราชวงศ์ของพ่อขุนผาเมืองผู้มีบรรพบุรุษครองเมืองสุโขทัยอยู่ก่อน เป็นราชวงศ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับฐานอำนาจเดิมแต่โบราณ คือขอมเมืองพระนครธมกับพูชาตามศิลาจารึกหลักที่ ๒ และกับเมืองละโว้หรือลพบุรีตามหลักฐานที่เป็นโบราณสถานวัดพระพายหลวงกับตำนานเรื่องพระร่วงสวณน้ำในพงศาวดารเหนือ

ประเด็นหลักที่เสนอในบทความเรื่องนี้คือเรื่องเมืองราชควรจะตั้งอยู่ที่ใด ซึ่งจะเห็นว่าปัญหานี้ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพิ่มมาจากเดิมตั้งแต่การศึกษาเมื่อเกือบ ๑๐๐ ปีมาแล้ว ความสำคัญของเรื่องนี้จึงอยู่ที่ว่าเป็นการนำเสนอหลักฐาน (เท่าเดิม) เชื่อมโยงกับหลักฐานทางโบราณคดีที่สำรวจเพิ่มเติมอย่างมีระเบียบวิธีการศึกษามากที่สุดกว่า

เรื่องอื่นๆ ที่เคยมีการนำเสนอมาก่อน พร้อมแนวคิดในการสร้างคำอธิบาย ตั้งเป็นข้อสมมติฐานว่าเมืองรากคือเมืองทุ่งยั้งในเขตท้องที่จังหวัดอุตรดิตถ์

นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่อุตรดิตถ์และความหมายของเรื่องที่เป็นตำนานยังสามารถโยงให้เห็นอย่างรางๆ ว่าเมืองรากหรือทุ่งยั้งของพ่อขุนผาเมืองนั้น มีความสืบเนื่องกับราชวงศ์สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา ที่ควรเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไปได้อีกด้วย

๒. แนวความคิดเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติของแคว้นสุโขทัย

แสดงให้เห็นพัฒนาการของแคว้นทางการปกครองสุโขทัยที่มองผ่านกษัตริย์ผู้ครองเมืองสุโขทัย หลังจากพ่อขุนผาเมืองได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ มีอำนาจปกครองเมืองสุโขทัยแทนที่สายราชวงศ์ของตนแล้ว

ในเบื้องต้นได้ชี้ให้เห็นความต่อเนื่องทางการปกครองสุโขทัย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบเครือญาติในครอบครัวเล็กๆ ของผู้นำ แต่เมื่อครอบครัวขยายใหญ่ขึ้นหลังสมัยของพ่อขุนรามคำแหง คำของความขัดแย้งช่วงชิงอำนาจกันเองระหว่างเชื้อสายของพ่อขุนบาลเมืองกับของพ่อขุนรามคำแหงก็น่าจะมีขึ้น ซึ่งในที่นี้ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานในศิลาจารึกที่กล่าวถึงการบวชของพระยาเลอไทโอรสของพ่อขุนรามคำแหงว่า น่าจะเป็นการหลีกเลี่ยงให้แก่อำนาจของเชื้อสายพ่อขุนบาลเมือง ซึ่งส่งผลไปถึงพระมหาธรรมราชาลิไท โอรสของพระยาเลอไทในสมัยต่อมาที่ต้องใช้กำลังตัดทอนเครือญาติส่วนที่ถ่วงถ่วงนั้นลงไป

แต่ในสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท สุโขทัยก็มีใช่แคว้นทางการปกครองที่โดดเดี่ยว หากต้องเกี่ยวข้องกับดินแดนข้างเคียง คือกรุงศรีอยุธยาทางใต้ และแพร่ น่าน ล้านนาทางเหนือ การสร้างพันธมิตรเพื่อ

ถ่วงดุลกับอำนาจระหว่างรัฐภายนอกทำให้สุโขทัยต้องผูกสายสัมพันธ์ เป็นเครือญาติกับบ้านเมืองภายนอกแคว้น และในที่สุดก็ได้แทรกเข้ามา มีอิทธิพลต่อการขึ้นมีอำนาจของกษัตริย์สุโขทัยเองในที่สุด

ทั้งหมดในเรื่องนี้เป็นการอธิบายให้เห็นความซับซ้อนของการ เมืองภายในสุโขทัย ที่เพิ่มมากขึ้นโดยลำดับก่อนที่จะผนวกดินแดนเข้ากับราชอาณาจักรสยาม ซึ่งมีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการปกครอง

๓. บทบาทของขุนหลวงพองั่วที่มีต่อราชวงศ์สุโขทัย เป็นบทความที่รวบรวมหลักฐานต่างๆ ทั้งที่เป็นศิลาจารึก เอกสารของล้านนาที่มีลักษณะเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์บ้าง เป็นตำนานบ้าง ที่ไม่ปะติดปะต่อกันและดูจะมีความขัดแย้งกันเองในเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เป็นความเชื่อกันมาแต่เดิมเกี่ยวกับอำนาจของกรุงศรีอยุธยาที่เข้ายึดครองดินแดนสุโขทัยเอาเป็น “เมืองขึ้น”

ด้วยแนวคิดว่าการจะพิจารณาให้ได้ภาพความสัมพันธ์ที่ชัดเจนในเรื่องการรวมดินแดนของทั้งสอง คืออยุธยาและสุโขทัยเข้าด้วยกันนั้น ต้องจำแนกกลุ่มของกรุงศรีอยุธยาออกเป็นสองส่วน คือราชวงศ์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ส่วนหนึ่งกับราชวงศ์สุพรรณภูมิของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (พองั่ว) ส่วนหนึ่ง และส่วนที่เข้าไปผูกพันกับราชวงศ์สุโขทัยนั้นเป็นราชวงศ์สุพรรณภูมิ ซึ่งหากพิจารณาโดยรวมว่าเป็นอยุธยาหนึ่งเดียวที่ไม่มีสัมพันธ์กับสุโขทัยจะไม่อาจเห็นภาพที่แท้จริงได้

ในการอธิบายอย่างง่าย ๆ ได้ตั้งเป็นข้อสมมติว่าขุนหลวงพองั่วคือผู้ที่วางสายสัมพันธ์กับน้องหญิงองค์หนึ่งของพระมหาธรรมราชาธิไทยการตั้งเป็นข้อสมมติขึ้นมาเช่นนี้ทำให้สามารถมองเห็นและนำหลักฐานต่างๆ ที่เคยเหมือนกับมีความขัดแย้งกันอยู่นั้น เข้ามาสานต่อกันได้อย่างมีสมานฉันท์ในการสร้างคำอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ของดินแดนทั้งสอง

แห่งก่อนที่จะรวมกันได้อย่างยั่งยืน

๔. พระร่วงไปเมืองจีน เป็นบทความสั้นๆ เสนออย่างเบาๆ เพื่ออธิบายถึงลักษณะของตำนานไทยว่ามีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับชาวบ้าน ที่เพื่อต้องการอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งๆ อย่างง่ายๆ ไปจนถึงบางระดับ คำอธิบายนั้นก็มักมีที่มาจากประวัติศาสตร์ ดังเช่นตำนานเรื่องพระร่วงไปเมืองจีนในบทความนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าคือประวัติชีวิตของสมเด็จพระนครินทราชาธิราช กษัตริย์อยุธยาราชวงศ์สุพรรณภูมิผู้มีเชื้อสายทางมารดาเป็นราชวงศ์สุโขทัยนั่นเอง

๕. เจ้าแม่ศรีจุฬาลักษณ์ (มีไชยขาวสุโขทัย) คือบทความสั้นๆ อีกเรื่องหนึ่งที่ชี้ให้เห็นโดยอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดีว่า ความผูกพันระหว่างราชวงศ์สุพรรณภูมิกับสุโขทัยนั้นมีไชยว่าสุพรรณภูมิเป็นฝ่ายชายกับสุโขทัยเป็นฝ่ายหญิงเท่านั้น แต่มีการสลับกันโดยสุโขทัยเป็นฝ่ายชายและสุพรรณภูมิเป็นฝ่ายหญิงด้วย ดังหลักฐานที่นำเสนอในบทความเรื่องนี้

อย่างไรก็ดี ได้นำเสนอต่อไปว่าการที่ฝ่ายหญิงเป็นของฝ่ายราชวงศ์สุพรรณภูมินั้น กลายเป็นการแทรกซึมของฝ่ายสุพรรณภูมิเข้าสู่ศูนย์กลางการปกครองของสุโขทัยในหลายระดับ อันเป็นเหตุที่ทำให้ฝ่ายสุพรรณภูมิสามารถครอบงำราชสำนักสุโขทัยได้ในที่สุด

๖. บทบาทของพระมหาธรรมราชาลิไท ศาสนา และ/หรือ การเมือง เป็นตอนที่พยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่าบทบาททางด้านการศาสนาของพระมหาธรรมราชาลิไทที่ปรากฏในหลักฐานนั้น ล้วนมีความผูกพันอยู่กับการดำเนินการทางการเมืองของพระองค์ควบคู่ไปด้วย ดังนั้นบทความนี้จะสะท้อนบุคลิกภาพของพระมหาธรรมราชาลิไท ในฐานะ

เป็นผู้ทะเยอทะยานทางการเมืองมากกว่าภาพของกษัตริย์ผู้ถือสันโดษ
ไผ่แต่ทางธรรมตามที่เข้าใจกันมาแต่เดิม

เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงเป็นคู่แข่งชั้นสำคัญกับสมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๑ แห่งกรุงศรีอยุธยาในการสร้างศูนย์อำนาจชอบธรรมรูปแบบใหม่แทน
ที่ศูนย์อำนาจดั้งเดิมที่เมืองพระนครมหามงกุฎ ซึ่งท้ายที่สุดได้กลายเป็น
เป็นชนวนขัดแย้งระหว่างทั้งสองและพัฒนาต่อมาเป็นการรวมแคว้น
สุโขทัยเป็นหนึ่งเดียวกับสยามประเทศ

๗. จากสองแควมาเป็นพิษณุโลก สาระของเรื่องแสดงความ
เปลี่ยนแปลงของเมืองนี้ที่เริ่มจากการเป็นเมืองสรลงสองแควของแคว้น
สุโขทัยทางปากตะวันตกของแม่น้ำน่าน ต่อมาทางกรุงศรีอยุธยาโดย
ราชวงศ์สุพรรณภูมิได้เข้ามาจัดตั้งเมืองชัยนาทขึ้นที่ฝั่งตรงข้าม และใน
สมัยต่อมาเมื่อเมืองในดินแดนสุโขทัยกลายเป็นกลุ่มเมืองเหนือของกรุงศรี
อยุธยาแล้ว กรุงศรีอยุธยาได้ส่งรัชทายาทมาครองโดยสร้างกำแพงเมือง
ใหม่ล้อมรอบเมืองทั้งสองที่อยู่คนละปากแม่น้ำเข้าด้วยกันเป็นอันหนึ่ง
อันเดียว เรียกชื่อเมืองว่า พิษณุโลก

บทความเรื่องนี้เป็นบทความแรกที่ชี้ให้เห็นโดยมีหลักฐานทาง
โบราณคดียืนยันว่าเมืองชัยนาทที่ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
ได้เคยวิเคราะห์นานแล้วว่าอยู่ที่พิษณุโลกนั้น ที่แท้ที่ตั้งที่ชัดเจนอยู่ที่
ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านตรงข้ามกับเมืองสรลงสองแควของสุโขทัย
นั่นเอง และเป็นเมืองชัยนาทที่เจ้าสามพระยาแห่งกรุงศรีอยุธยามาครอง
ในฐานะของเมืองลูกหลวงของอยุธยาด้วย

ประเด็นหลักของเรื่องนี้ชี้ให้เห็นวิธีการของกรุงศรีอยุธยาในการ
เข้าครอบงำดินแดนของสุโขทัยอย่างหนึ่ง โดยอาศัยความเป็นเครือญาติ
เข้ามาจัดตั้งเมืองใหม่ขึ้นใกล้ๆ กับหัวเมืองเก่าของสุโขทัย เป็นการ
สร้างอิทธิพลขึ้นในเขตปกครองท้องถิ่นเดิมของสุโขทัยที่ละเล็กละน้อย ซึ่ง

ด้วย “ระบบราชการ” ที่เป็นหลักมั่นคงกว่าสุโขทัยที่ยังอาศัยการยอมรับ
นับถือกันตามระบบเครือญาติอยู่ ทำให้กรุงศรีอยุธยาสามารถมีอำนาจ
เหนือดินแดนสุโขทัยได้ทั้งหมดในที่สุด

๘. เมืองกำแพงเพชรในสมัยสุโขทัย เป็นบทความเรื่องสุดท้าย
ที่มีชื่อสรุปในตัวเองที่จะชี้ให้เห็นความคลี่คลายในลักษณะความสัมพันธ์
ระหว่างสุโขทัยและราชวงศ์สุพรรณภูมิในขั้นตอนสุดท้ายก่อนที่จะแสดง
ลักษณะการรวมกันระหว่างแคว้นทั้งสองอย่างเป็นทางการในภายหลัง
ซึ่งเมื่อทั้งสองกลุ่มรวมกันได้กลายเป็นอำนาจกดดันให้สามารถเข้ายึด
ครองราชบัลลังก์กรุงศรีอยุธยามาจากกษัตริย์ราชวงศ์ของสมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

เรื่องเมืองกำแพงเพชรสะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญเช่นเดียวกับ
เรื่องเมืองพิษณุโลก ที่ทางฝ่ายสุพรรณบุรี (ขณะนั้นปลัดหัวไม่ยอมรับ
อำนาจจากกรุงศรีอยุธยา) เข้ามาจัดตั้งเมืองใหม่ขึ้นใกล้ๆ กับเมืองเดิม
ของสุโขทัย เมืองของสุโขทัยในเขตท้องที่ที่เป็นเมืองเดิมคือเมืองนครชุม
อยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำปิงกับเมืองกำแพงเพชร

วิธีการสร้างเมืองใหม่ประกบเมืองเก่าของสุโขทัยเช่นนี้ทำให้เมือง
กำแพงเพชรก่อน ต่อเมื่อกษัตริย์สายสุพรรณบุรีได้อำนาจกรุงศรีอยุธยา
แล้ว และดินแดนสุโขทัยกลายเป็นกลุ่มเมืองเหนือของกรุงศรีอยุธยาด้วย
แล้ว จึงมาดำเนินการคล้ายๆ กันที่พิษณุโลก (โดยสร้างเมืองชัยนาทเป็น
เมืองลูกหลวงของอยุธยาขึ้นบนฝั่งตรงข้ามเมืองสรดวงสองแควของ
สุโขทัย)

๙. กำแพงเพชรไม่ใช่เมืองซากังราว เมืองซากังราวอยู่ที่ไหน
ประเด็นหลักของเรื่องต้องการที่จะชี้ให้เห็นว่าเมืองกำแพงเพชรที่ได้
วิเคราะห์นำเสนอผ่านมานั้น เป็นเมืองที่จัดตั้งขึ้นด้วยอิทธิพลของฝ่าย

ราชวงศ์สุพรรณภูมิ (ในขณะที่ยังอำนาจกรุงศรีอยุธยาปกครองโดยราชวงศ์ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) ดังนั้นตามที่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่า ในการรวมบ้านเมืองในแคว้นสุโขทัยเข้ากับกรุงศรีอยุธยาของ สมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพองั่วแห่งสุพรรณบุรี) มีเมืองชาگیر เมืองเดียวที่พระองค์ต้องทำศึกปราบปรามถึง ๔ ครั้งแต่ไม่สำเร็จนั้น แสดงว่าเมืองชาگیرจะเป็นเมืองเดียวกับกำแพงเพชรตามนัยที่เชื่อกัน มาไม่ได้ ซึ่งจากหลักฐานเหตุผลที่เสนอในเรื่องนี้มีความชัดเจนที่สามารถ ปฏิเสธความเชื่อดังกล่าว และไม่อาจที่จะมีข้อถกเถียงได้ว่าเมืองชาگیرจะมีได้อยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง หากแต่อยู่บนที่ราบแม่น้ำน่านเหนือเมือง พิษณุโลกขึ้นไปถึงอุตรดิตถ์

กล่าวโดยสรุป เรื่องราวที่ปรากฏเป็นบทความแยกเป็นเรื่องๆ นั้น สามารถให้ภาพโดยรวมของแคว้นสุโขทัยได้ว่า เมื่อแรกตั้งเมืองสุโขทัยขึ้น มานั้นกษัตริย์สุโขทัยราชวงศ์แรกที่ขึ้นครองเป็นบรรพบุรุษของพ่อขุนผาเมือง มีความผูกพันกับศูนย์อำนาจเดิมคือเมืองพระนครมกมพูชาและเมืองละโว้บนที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ครั้งหนึ่งเมืองสุโขทัยถูกยึดครองโดย “ขอมสมาสโกลฎลคำพอง” พ่อขุนผาเมืองจึงชวนสหยา คือพ่อขุนบางกลองหาวยึดเมืองสุโขทัยคืนได้ และอภิเษกพ่อขุนบางกลองหาวยให้ครองเมืองสุโขทัย ทรงพระนามพ่อขุนศรีอินทราทิตย์

ส่วนพ่อขุนผาเมืองกลับไปครองเมืองราชตามเดิม เมืองราชที่พ่อขุนผาเมืองไปครองนั้นน่าจะได้แก่เมืองทุ่งยั้งในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่ทุ่งยั้ง ประกอบเรื่องตำนานอันเป็นคำบอกเล่าของชาวต่างประเทศในสมัยหลังและตำนานของกรุงศรีอยุธยาเอง เป็นไปได้ว่าภายหลังพ่อขุนผาเมืองหรือทายาทต่อมาอาศัยความผูกพันที่มีกับอำนาจเดิมได้เคลื่อนย้ายลงมาสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นแทนที่อำนาจเดิมของเมืองละโว้ที่อ่อนลง ส่วนดินแดนเดิมแม้จะมีทายาทอยู่

ต่อมาก็กลับตกอยู่ใต้อิทธิพลเชื้อสายพ่อขุนบางกลางหาวหรือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แห่งสุโขทัย

การถ่ายทอดอำนาจผู้ครองแคว้นสุโขทัยอาศัยความเป็นเครือญาติที่ขยายวงกว้างขึ้น ทำให้การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของแคว้นสุโขทัยไม่มีความแน่นอน มีการแย่งชิงอำนาจกันในหมู่เครือญาติ แม้ที่ราชบัลลังก์สุโขทัยเอง การรวมกันเป็นแคว้นทางการปกครองในหมู่เครือญาติของเมืองต่างๆ อาศัยบุคลิกภาพของผู้นำที่สุโขทัยเป็นหลัก หากมีความเข้มแข็ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของแคว้นทางการปกครองก็เกิดขึ้น หากมีเรื่องยุ่งยากแย่งชิงกันเองทำให้อำนาจที่เมืองสุโขทัยอ่อนแอลงก็แตกแยกออกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยปกครองกันเองโดยอิสระอีก

พระมหาธรรมราชาลิไทผู้เป็นหลานปู่ของพ่อขุนรามคำแหงได้ ใช้กำลังรวบรวมเมืองต่างๆ เข้าด้วยกันอีก บทบาทของพ่อขุนรามคำแหงผู้เป็นนักรบและมีคุณธรรมถูกยกขึ้นเป็นรูปแบบในอุดมคติของผู้นำแคว้นสุโขทัยอย่างชัดเจนในสมัยนี้ โดยมีพระมหาธรรมราชาลิไททรงปฏิบัติให้สมกับบทบาทดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างการเป็นศูนย์อำนาจขอธรรมให้แก่เมืองสุโขทัยอย่างถาวร ดังนั้นจึงพบว่าบทบาทเกี่ยวกับการพระศาสนาของพระมหาธรรมราชาลิไทนั้นดำเนินไปพร้อมกับเงื่อนไขทางการเมืองเสมอ

พระมหาธรรมราชาลิไทน่าจะประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งทางด้านการพระศาสนา การเป็นไมตรีกับเมืองน่านน่าจะมีการสร้างความเกี่ยวข้องทางเครือญาติกับเมืองน่านด้วย แต่การเป็นนักรบขยายอิทธิพลของพระองค์เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำป่าสัก ส่งผลกระทบกระเทือนต่อบ้านเมืองในเครือข่ายของกรุงศรีอยุธยา ทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ส่งกำลังเข้ายึดเมืองสองแคว (พิษณุโลก) และส่งขุนหลวงพองั่วแห่งเมืองสุพรรณบุรีเข้ามาครอง แม้จะมีการเจรจาความเมืองจนได้เมืองสองแควคืน แต่พระองค์ก็ต้องเสด็จไปครองเมืองสองแควซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายศูนย์อำนาจ

ขอบธรรมที่พระองค์พยายามสร้างขึ้นไว้ที่ราชบัลลังก์เมืองสุโขทัย เพราะราชบัลลังก์แห่งนี้ต้องยกให้แก่น้องหญิงของพระองค์

ช่วงที่ขุนหลวงพ่องั่วเข้ามาอยู่ที่สองแควนี้ได้มีการผูกสัมพันธ์เกี่ยวต่องเป็นเครือญาติขึ้นกับราชวงศ์ชั้นสูงของสุโขทัย และได้กลายเป็นอำนาจส่วนหนึ่งที่ฝ่ายราชวงศ์สุพรรณภูมิวางไว้ในราชสำนักสุโขทัย หลังจากพระมหาธรรมราชาไทสวรรคต การช่วงชิงอำนาจกันที่สุโขทัยมีไช้ระหว่างเครือญาติของสุโขทัยเองเท่านั้น แต่มีอิทธิพลจากเครือญาติที่เกี่ยวข้องภายนอกราชวงศ์ด้วย โดยเฉพาะขุนหลวงพ่องั่ว เมื่อได้ขึ้นเสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ แล้วได้กลายเป็นกำลังค้ำจุนอำนาจของเชื้อสายของพระองค์ให้ครองอำนาจอยู่ที่เมืองสุโขทัย

แต่เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราช (พ่องั่ว) สวรรคตลง และอำนาจเหนือราชบัลลังก์กรุงศรีอยุธยาตกอยู่กับเชื้อสายของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เป็นเวลา ๒๑ ปีนั้น ทางฝ่ายราชวงศ์สุพรรณภูมิได้ปล่อยมือจากราชสำนักสุโขทัยมาจัดตั้งเมืองกำแพงเพชรขึ้นในเขตท้องที่ของสุโขทัยที่เคยมีเมืองนครชุมเป็นเมืองสำคัญ การจัดตั้งเมืองขึ้นมาประกบคู่กับเมืองของสุโขทัยเช่นนี้เท่ากับเป็นการสร้างอิทธิพลของฝ่ายตนเข้าแทรกซึมอยู่ในเขตแดนสุโขทัยด้วย

ฝ่ายราชสำนักสุโขทัยเองนั้น ก็ปรากฏตำแหน่งพระมเหสีของพระมหาธรรมราชาธิราชโอรสของพระมหาธรรมราชาลิไทว่าเป็นสตรีจากราชวงศ์สุพรรณภูมิ นอกจากตำแหน่งพระมเหสีแล้วที่เมืองสุโขทัยยังปรากฏนามของข้าราชการ ฉายาของพระมหาเถระในสมัยนี้ล้วนว่าเป็นขุนนางและสงฆ์จากสุพรรณบุรีด้วย ทั้งหมดทั้งในเรื่องการสร้างเมืองประกบคู่และบุคคลในราชสำนัก ให้ภาพวิธีการแทรกซึมเข้ามามีอำนาจของราชวงศ์สุพรรณภูมิเหนือดินแดนสุโขทัยได้อย่างสนิทสนม และกลายเป็นพันธมิตรเพิ่มกำลังแก่เมืองสุพรรณบุรีได้อย่างชัดเจน

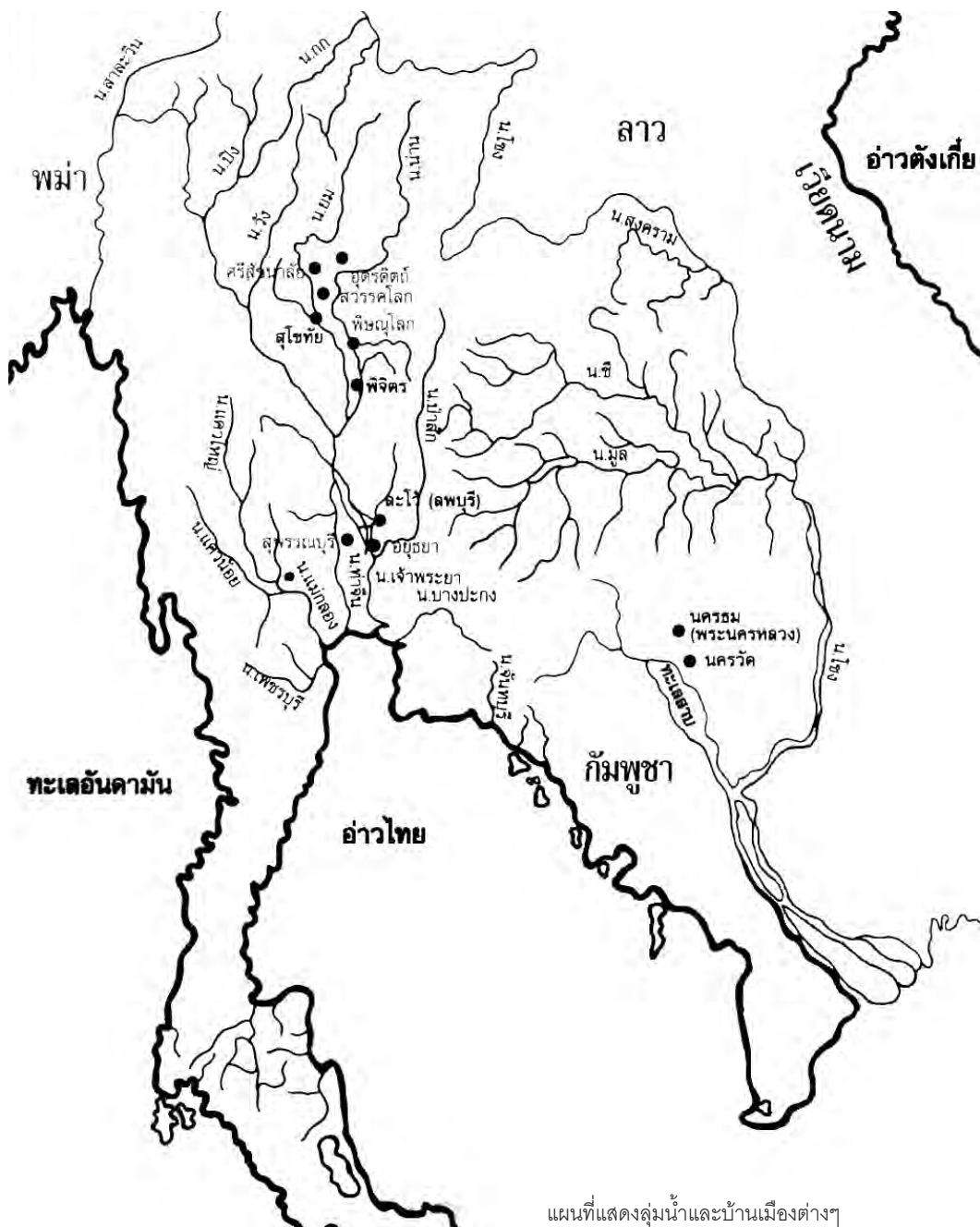
ตั้งนั้นเมื่อสมเด็จพระนครินทราชาธิราชแห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ
ผู้ซึ่งตำนานของสุโขทัยเรียกว่าเป็นพระร่วงองค์หนึ่ง ได้ราชสมบัติกรุง
ศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๑๙๕๒ โดยการยึดอำนาจกลับคืนมาจากเชื้อสาย
ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ นั้น จึงปรากฏว่าดินแดนของแคว้นสุโข
ทัยแต่เดิมได้รวมอยู่ในราชอาณาจักรสยามไปโดยอัตโนมัติ

แต่กรุงศรีอยุธยาโดยราชวงศ์สุพรรณภูมิก็ได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น
ได้ใช้วิธีการสร้างเมืองคู่คือเมืองชัยนาทขึ้นประกบกับเมืองสรวงสองแคว
ขึ้นอีกเมืองหนึ่ง โดยคราวนี้ให้มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงที่กรุงศรีอยุธยา
ส่งรัชทายาทขึ้นมาปกครอง และได้มีพัฒนาการต่อมาเป็นเมืองพิษณุโลก
เมืองของพระมหาอุปราชาของกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นอน กลุ่มเมืองเหนือ
ทั้งหมดจึงไม่อาจหวนกลับไปเป็นแคว้นแคว้นการปกครองของเครือญาติ
ชาวสุโขทัยโดยอิสระเหมือนเช่นแต่ก่อนได้อีก

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

กรมศิลปากร

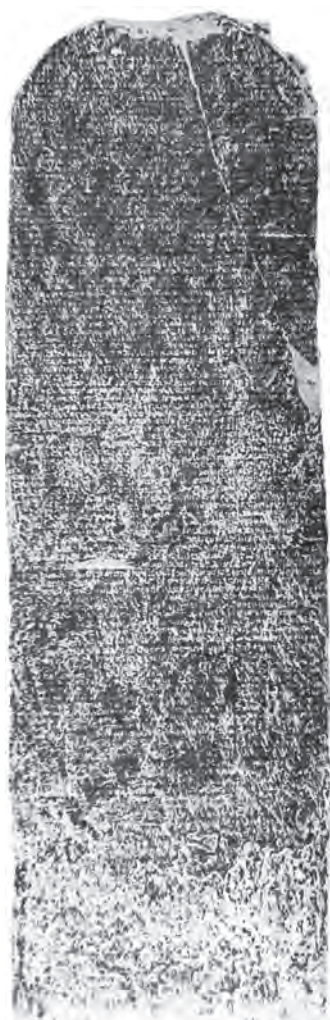
๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๓

แผนที่แสดงลุ่มน้ำและบ้านเมืองต่างๆ

ศาสนาและการเมือง
ในประวัติศาสตร์
สุโขทัย-อยุธยา

ด้านที่ ๑

ด้านที่ ๒

ศิลาจารึกหลักที่ ๒ (วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย)

๑

เมืองรัตและรอยเชื่อม ในประวัติศาสตร์ไทย

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของแคว้นสุโขทัย มีหลักฐานที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรชิ้นหนึ่งที่สำคัญมาก เพราะความในเอกสารนั้นให้ความกระจ่างได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับเรื่องราวในตอนต้นของแคว้นสุโขทัย แต่ในขณะเดียวกันความในเอกสารดังกล่าวก็ให้เรื่องราวที่ดูเหมือนกับจะเป็นการขัดแย้งกับเรื่องที่ได้เรียนรู้มาของคนปัจจุบันเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยอยู่บ้างเหมือนกัน หลักฐานที่กล่าวถึงนี้คือ ศิลาจารึกหลักที่ ๒ ซึ่งพบที่วัดศรีชุมสุโขทัย

ความในศิลาจารึกหลักนี้เล่าเรื่องการจารึกแสวงบุญของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ ที่ได้เดินทางไปตามปูชนียสถานต่างๆ จนกระทั่งถึงเกาะลังกา ซึ่งเมื่อได้เปรียบเทียบกับเหตุการณ์อื่นๆ แล้วนักประวัติศาสตร์ลงความเห็นว่าเป็นการเดินทางในสมัยก่อนพระมหาธรรมราชาลิไทครองกรุงสุโขทัย

แต่ความในตอนต้นของจารึกได้กล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ว่ามีเชื้อสายพ่อขุนผาเมือง โดยที่ตัวท่านเองเกิดที่เมืองพิษณุโลก (จารึกเรียกว่าเมืองสรลงสองแคว) บิดาของท่านคือพญาคำแหง

พระราม เป็นน้องหรือเป็นลูกของพ่อขุนผาเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง
แน่นอน ความสำคัญของเรื่องตอนนี้อยู่ที่ว่า ศิลาจารึกได้กล่าวถึงเมือง
สุโขทัยว่าเป็นเมืองที่พ่อขุนศรีนาวนำถม บิดาของพ่อขุนผาเมืองครอง
อยู่ก่อน เมื่อสิ้นพ่อขุนศรีนาวนำถมแล้ว เมืองจึงตกอยู่กับขอมสมาส
ไชยญ์ล่ำพอง จนกระทั่งพ่อขุนผาเมืองคบคิดกับสหายของท่านคือ พ่อขุน
บางกลางหาว ยึดได้เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยกลับคืน พ่อขุนผาเมือง
จึงอภิเษกให้พ่อขุนบางกลางหาวได้ขึ้นครองเมืองสุโขทัย มีลูกหลาน
ปกครองแคว้นสุโขทัยกันต่อๆ มา ส่วนพ่อขุนผาเมืองกลับไปครอง
เมืองราดของท่านตามเดิม*

ข้อความในศิลาจารึกหลักนี้ทำให้ทราบว่ แต่เดิมตระกูลที่มี
อำนาจเหนือเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยนั้นเป็นตระกูลของพ่อขุนผา
เมือง แม้แต่เมืองพิษณุโลกอันเป็นถิ่นกำเนิดของพระศรีศรึทธาราชจุฬาม
ณีนี้ ก็น่าจะเป็นเมืองของตระกูลพ่อขุนผาเมืองด้วย แต่ศิลาจารึกหลัก
ที่ ๒ ไม่ได้บอกว่วงศ์ตระกูลของพ่อขุนผาเมืองได้หายไปจากแคว้นสุโข
ทัยเมื่อใดและด้วยเหตุใด เพียงแต่แสดงให้เห็นว่พระศรีศรึทธาราชจุฬาม
ณีนี้ เป็นคนสุดท้ายของตระกูลพ่อขุนผาเมืองที่มีหลักฐานบอกว่อยู่
แถบบริเวณแคว้นสุโขทัยนั้น โดยที่เมืองสรลงสองแคว ถิ่นกำเนิดของ
พระศรีศรึทธา ก็อาจจะตกอยู่ในอำนาจของตระกูลพ่อขุนบางกลางหาว
ด้วยแล้วตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง และด้วยความยินยอมของคนใน
ตระกูลพ่อขุนผาเมืองด้วยก็ได้ เพราะความในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ก็ดูจะ
ยกย่องพ่อขุนรามคำแหงอยู่มีใช่น้อย

การรวมอยู่ใต้อำนาจของตระกูลพ่อขุนบางกลางหาวในครั้งนั้น
ก็น่าจะตั้งอยู่บนเงื่อนไขบางประการอันเกี่ยวข้องอยู่กับตัวผู้นำผู้ครอง
แคว้นสุโขทัยด้วย เพราะพระศรีศรึทธาราชจุฬามณีนี้ เองนั้นเมื่อแรกเกิด
และเติบโตในวัยเด็กก็คิดและเตรียมตัวที่จะให้เป็นกษัตริย์เหมือนกัน
ดังเห็นจากวิทยาการต่างๆ ที่ท่านเรียนในสมัยเด็กก็ล้วนแต่เป็นวิชา